

T U R I N Y S

PRATARMĖ 9

KVAPIŪJŲ STUMBRAŽOLIŲ SODINIMAS 13

- Dangaus Moters kritimas 14
- Pekaninių karijų susirinkimas 22
- Žemuogių dovana 35
- Aukojimas 47
- Astrai ir rykštenės 53
- Gyvųjų gramatikos mokymasis 63

KVAPIŪJŲ STUMBRAŽOLIŲ PRIEŽIŪRA 77

- Klevų cukraus mėnulis 78
- Raganos lazdynas 88
- Mamos darbas 99
- Vandens lelijų paguoda 117
- Ištikimybė dėkingumui 124

KVAPIŪJŲ STUMBRAŽOLIŲ SKYNNIMAS 139

- Apreiškimas tarp pupelių 140
- Trys Seserys 147
- Wisgaak gokpenagen*, juodojo uosio pintinė 161
- Mishkos kenomagwen*, žolių pamokymai 178
- Klevų tauta. Pilietybės vadovas 190
- Gerbtinas Derlius 199

KVAPIŲJŲ STUMBRAŽOLIŲ PYNIMAS 231

Nanabožo pėdsakais. Tapti vietiniu gyventoju 232

Skambenių garsas 244

Susėsti ratu 252

Deganti Kaskadinių kalnų viršūnė 272

Įleisti šaknis 286

Umbilicaria, pasaulio bamba 301

Sengirės vaikai 311

Lietaus stebėtoja 328

KVAPIŲJŲ STUMBRAŽOLIŲ DEGINIMAS 337

Vindigo pėdsakai 338

Šventos ir užterštos vietovės 345

Padėkite 360

Kukurūzų tauta, Šviesos tauta 380

Netiesioginė žala 388

Shkitagen. Septintojo Laužo tauta 401

Nugalėti Vindigą 417

EPILOGAS. DOVANOS GRAŽINIMAS 425

PASTABOS 431

Dėl augalų vardų 432

Dėl čiabuvių kalbų 432

Dėl čiabuvių istorijų 433

ŠALTINIAI 436

PADĖKA 439

P R A T A R M Ė

Ištiesk rankas ir leisk man padėti ant jų puokštelę ką tik nuskintų stumbražolių, nesurištų ir krintančių lyg ką tik išplauti plaukai. Viršuje jos auksintos žalios spalvos, prie pat žemės stiebeliai turi violetinės ir baltos ruoželių. Pauostyk kuokštelį, prisikišęs prie nosies. Užuosk medaus ir vanilės aromatą, gožiamą upės vandens ir juodžemio kvapų, ir suprasi mokslinį šio augalo pavadinimą: *Hierochloe odorata*, reiškiantį „kvapioji šventa žolė“. Mūsų kalba ji vadinama *wiingaashk* – maloniai kvepiantys Motinos Žemės plaukai. Įkvėpk šio aromato, ir pradėsi prisiminti tai, ką nė nenutuokei užmiršęs.

Puokštelė kvapiųjų stumbražolių, surišta gale ir padalyta į gijas, parengta pinti. Pinant stumbražoles – glotnias, žvilgančias ir vertas dovanoti – reikia šiek tiek įtempti. Kaip pasakytų bet kuri maža mergaitė kietai supintomis kasytėmis: reikia trūktelėti. Žinoma, gali tai daryti viena, pririšusi galą prie kėdės atlošo arba įsikandusi, bet maloniau, kai yra kas palaiko, tada abi švelniai tempsite, kiekviena į save, palenkusios galvas, kone suglaudusios jas, šnekučiuodamos ar kvatodamos, stebėdamos porininkės rankas: viena tvirtai laiko,

o kita permeta plonytes sruogeles vieną per kitą, vieną per kitą. Susietos stumbražolių, jaučiate bendrystę, abipusį ryšį, susietos stumbražolių, abi esate svarbios, – ir laikytoja, ir pynėja. Artėjant prie pabaigos pynė vis dailesnė ir plonesnė, galiausiai jau piniate pavienes žoleles ir kietai surišate.

Ar palaikysi puokštelės galą, kol pinsiu? Rankos sujungtos žolių, galvos palinkusios viena prie kitos, pinkime pynę Žemės garbei. Pas-kui aš palaikysiu, kol tu pinsi.

Galėčiau įteikti tau stumbražolių pynę, storą ir blizgančią lyg ta kasa, kuri krito mano močiutei ant nugaros. Bet ne man duoti ir ne tau imti. *Wiingaashk* priklauso pati sau. Tad verčiau siūlau istorijų pynę mūsų santykiui su pasauliu išgydyti. Ji nupinta iš trijų gijų: autochtonų žinosenos, mokslinio pažinimo ir anišinapės mokslininkės, kuri mėgina visa tai sujungti tarnaudama tam, kas svarbiausia, gyvenimo. Čia susipina mokslas, dvasia ir istorija – seni ir nauji pasakojimai, galintys išgydyti pažeistus mūsų ryšius su žeme; tai gydančių istorijų, leidžiančių įsivaizduoti visai kitokį ryšį, kai tauta ir jos žemė gydo viena kitą, farmakopėja.

KVAPIŪJŲ STUMBRAŽOLIŲ SODINIMAS

Stumbražoles geriausia ne sėti, o sodinti, įleisti šakniastiebius tiesiai į žemę. Taip augalas pereina iš rankų į žemę, o iš jos vėl atgal į rankas per metus ir per kartų kartas. Jų mėgstama buveinė yra saulėtos, gerai drėkinamos pievos. Stumbražolės veši nelygiuose pievų pakraščiuose.

DANGAUS MOTERS KRITIMAS

*Žiemą, kai žalia žemė ilsisi po sniego paklote, pats metas pasakoti istorijas. Pasakotojai pradeda primindami tuos, kurie gyveno iki mūsų ir perdavė jas mums, nes mes esame vien perteikėjai.
Pradžioje buvo Dangaus pasaulis.*

Ji krito lyg klevo sėkla, darydama piruetus, nešama rudens vėjo. * Pro Dangaus pasaulio ertmę ištryško šviesos stulpas, nutvieksdamas jai taką ten, kur anksčiau tvyrojo vien tamsa. Ji krito ilgai ilgai. Apimta baimės, o gal vilties, gniaužė rankoje ryšulėlį.

Lėkdama žemyn apačioje tematė plytint vien tamsų vandenį. Bet toje tuštumoje žibėjo daugybė akių, žvelgiančių aukštyn į netikėtai siūbtelėjusią šviesą. Šviesos pluošte jos išvydo smulktą krislą, kone dulkelę. Šiai artėjant pavyko įžiūrėti moterį ištiestomis rankomis, ilgais juodais plaukais, besiplaikstančiais iš paskos, kai ji sukdamasi leidosi žemyn.

Žąsys palinkčiojo viena kitai ir gagendamos drauge pakilo nuo vandens. Moteris jautė, kaip, skrendant jos pagauti ir sušvelninti nusileidimo apačioje, plazda jų sparnai. Toli nuo vienintelių pažįstamų namų jai užgniaužė kvapą, patekus į šiltą minkštų plunksnų glėbį, o žąsys švelniai leido ją žemyn. Štai taip viskas ir prasidėjo.

Paukščiai nebepajėgė išlaikyti moters virš vandens, tad sušaukė susirinkimą pasitarti, ką daryti. Ilsėdamasi ant jų sparnų ji matė

* Adaptuota pagal žodinę tradiciją ir Shenandoah, George, 1988. (Aut. past.)

buriantis visus: narus, gulbes, bebrus, įvairiausias žuvis. Viduryje plūduriavo didelis vėžlys, jis pasiūlė jai savo nugarą, ant kurios galėtų prisiglausti. Dėkinga ji perlipo nuo žąsų sparnų ant jo kiauto kupolo. Kiti suprato, kad Moteriai reikia žemės savo namams, ir ėmė tartis, kaip jos gauti. Gelmėse nardantys gyvūnai buvo girdėję, kad ant dugno yra dumblo, ir nutarė jo paieškoti.

Naras nėrė pirmas, bet atstumas iki dugno buvo per didelis, tad netrukus jis iškilo į paviršių nieko nepešęs. Visi vienas po kito siūlė savo pagalbą – ūdra, bebras, eršketas, – bet gylio, tamsos ir slėgio nepavyko įveikti net stipriausiems plaukikams. Grįžę jie žiopčiodami gaudė orą, o galvose jiems zvimbė. Kai kurie išvis negrižo. Netrukus liko tik mažoji ondatra, pati silpniausia nardytoja. Ji troško nerti, nors kiti stebeilijo į ją abejodami. Leisdamasi gilyn ondatra skėsčiojo kojytėmis, o paskui ilgam pranyko.

Jie vis laukė jos grįžtant, baiminosi, kad giminaitei nutiko blogiausia, ir štai į paviršių iškilo burbuliukų verpetas, o netrukus ir glebus ondatros kūnelis. Ji atidavė savo gyvybę, kad padėtų bejėgei žmogiškajai būtybei. Staiga kai kurie atkreipė dėmesį, kad jos žandikauliai kietai suspausti ir dantys sukąsti, ir atplėšę juos burnoje rado saujelę dumblo. Vėžlys pasakė: „Padėkite dumblą man ant nugaros, aš jį išsaugosiu.“

Dangaus Moteris pasilenkė ir rankomis paskleidė dumblą vėžliui ant kiauto. Sujaudinta neįprastų dovanų, ji uždainavo padėkos dainą, o paskui ėmė šokti, pėdomis glamonėdama žemę. Jai bešokant padėkos šokį, dumblas skleidėsi ir plėtėsi, kol iš saujelės ant vėžlio nugaros susiformavo ištisa žemė. Tai padarė ne viena Dangaus Moteris, tokia visų gyvūnų dovanų, susijungusių su didžiu jos dėkingumu, alchemija. Kartu jie sukūrė mums namus, nūdien vadinamus Vėžlio sala*.

Kaip ir bet kuri mandagi viešnia, Dangaus Moteris atkeliavo ne tuščiomis. Ji tebegniaužė rankoje ryšulėlį. Krisdama pro ertmę iš

* *Turtle Island* (angl.) – taip Šiaurės Ameriką vadino Kanados ir JAV čiaabuviai, kartu ir kai kurie žmogaus teisių aktyvistai. Pavadinimas paimtas iš vietinių gyventojų pasakojamos Žemės sukūrimo istorijos. (Vert. past.)

Dangaus pasaulio Moteris siekė įsitverti ten augančio Gyvybės medžio. Jos grybšnyje liko šakelių su visų augalų vaisiais ir sėklomis. Šie pasklido po naują žemę ir atidžiai rūpinosi vienas kitu, kol visas pasaulis iš rudo virto žaliu. Pro Dangaus pasaulio ertmę sruvo saulės šviesa, sėklos sudygo ir augalai suvešėjo. Visur žėlė varpiniai augalai, tarpo laukinės gėlės, medžiai, vaistažolės. Gyvūnai dabar turėjo apščiai édesio ir daug jų atkeliavo gyventi kartu su Dangaus Moterimi Vėžlio saloje.

Mūsų istorijos byloja, kad iš visų augalų žemėje pirmosios ėmė augti *wiingaashk*, arba kvapiosios stumbražolės, jų aromatas maloniai primena Dangaus Moters ranką. Todėl mano tauta jas gerbia kaip vieną iš keturių sakralių augalų. Įkvėpk jų aromato, ir imsi prisiminti tai, ko nė nenutuokei užmiršęs. Mūsų senoliai tvirtina, kad apeigos padeda „prisiminti, kad reikia prisiminti“, taigi stumbražolės yra stiprus apeiginis augalas, puoselėtas daugelio tenykščių tautų. Iš stumbražolių pinami ir gražūs krepšiai. Kadangi jos yra tiek vaistažolės, tiek mūsų giminaitės, jų vertė yra ir materiali, ir dvasinė.

Pindama kasą mylimam žmogui pajunti švelnumą. Tarp pinančiosios ir to, kuriam kasa pinama, srūva gerumas, negana to, kasos gijos mus susieja. *Wiingaashk* pinamos gijomis, ilgomis ir blizgančiomis, lyg ką tik ištrinkti moters plaukai. Todėl sakome, kad tai palaidi Motinos Žemės plaukai. Pindamos Motinos Žemės plaukus mes parodome jai savo meilę ir dėmesį, tai, kad rūpinamės jos grožiu ir klestėjimu, esame dėkingi už visa, ką ji mums davė. Vaikai, nuo pat gimimo girdintys Dangaus Moters istoriją, iki kaulų smegetų junta, kokia atsakomybė ir pareigos sieja žmones ir žemę.

Pasakojimas apie Dangaus Moters kelionę toks iškalbingas ir įspūdingas, kad jaučiu jį lyg gilią dangiškosios mėlynės taurę, iš kurios galėčiau gerti ir gerti. Jis apima mūsų įsitikinimus, mūsų isto-

riją, mūsų santykius. Žvelgdama į tą spindinčią taurę regiu vaizdus, sklendžiai besisukančius verpetais ir sūkuriuojančius taip, kad praeitis ir dabartis susilieja į viena. Dangaus Moters įvaizdis byloja ne tik tai, iš kur esame kilę, bet ir tai, kaip galime judėti į priekį, tobulėti.

Turiu Bruce'o Kingo pieštą Dangaus Moters paveikslą, pavadintą „Skrudžio akimirka“. Jis kabo mano laboratorijoje. Sklendžianti į žemę moteris pilnomis riešukučiomis sėklų ir žiedų žvelgia žemyn į mano mikroskopus ir elektroninius duomenų kaupiklius. Tai galbūt keistas sugretinimas, bet man atrodo, kad jos vieta čia. Kaip rašytoja, mokslininkė ir Dangaus Moters istorijos pasakotoja, aš sėdžiu prie savo vyresnių mokytojų kojų ir klausausi jų dainų.

Dažniausiai pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais 9 val. 35 min. pradedu skaityti universitete paskaitą apie botaniką ir ekologiją, trumpai tariant, stengiuosi paaiškinti savo studentams, kaip funkcionuoja Dangaus Moters sodai, dažnai vadinami globaliosiomis ekosistemomis. Vieną neįsimintą rytą bendrosios ekologijos disciplinos studentams surengiau patikrinimą. Be viso kito, paprašiau jų nusakyti, kaip jie supranta neigiamą žmonių ir aplinkos sąveiką. Kone kiekvienas iš dviejų šimtų studentų tvirtai pareiškė, esą žmonės ir gamta yra blogas derinys. Tai buvo trečiakursiai, pasirinkę aplinkosaugininko profesiją, tad atsakymas manęs pernelyg nestebino. Jie gerai išmanė klimato kaitos mechanizmą, žinojo apie toksinus žemėje ir vandenyje, buveinių nykimo krizę. Paskui paprašiau jų įvertinti teigiamą žmonių ir kraštovaizdžio sąveiką. Dažniausias atsakymas buvo toks: teigiamos sąveikos išvis nėra.

Likau apstulbusi. Kaip įmanoma dvidešimt metų mokantis neižvelgti jokio naudingo žmonių ir aplinkos santykio? Galbūt kasdien regimi neigiami pavyzdžiai – nurudę laukai, pramoninės fermos, priemiesčių plėtra – pakirto jų gebėjimą matyti bent kokį žmonių

ir žemės santykio gėrį. Kraštovaizdžiui vis labiau skurstant, kartu skursta ir jų regėjimo laukas. Kai kalbėjomės apie tai po paskaitos, supratau, kad jie net neišivaizduoja naudingų ryšių su kitomis gyvybės rūšimis. Kaip galime judėti ekologinio ir kultūrinio tvarumo link, jei net neįstengiame išivaizduoti to kelio? Jei neįstengiame išivaizduoti, kokios kilnios gali būti žąsys? Šie studentai tikrai užaugo negirdėję istorijos apie Dangaus Moterį.

Vienoje pasaulio pusėje gyveno žmonės, kurių ryšį su gyvaisiais nulėmė Dangaus Moteris, užveisusi sodą visų klestėjimui. Kitoje pasaulio pusėje buvo kita moteris, susijusi su sodu ir medžiu. Už tai, kad paragavo to medžio vaisiaus, ji buvo išvaryta iš sodo ir vartai jai už nugaros užtrenkti. Šiai žmonių motinai teko klajoti po dykvietes ir pelnytis duoną veido prakaitu, o ne pilna burna valgyti saldžius, sultingus, šakas svarinančius vaisius. Kad gautų maisto, ji turėjo apdirbti tyrus, į kuriuos buvo ištremta.

Tos pačios gyvybės rūšys, ta pati žemė, bet visiškai skirtingos istorijos. Kaip ir visos pasaulio kūrimo istorijos, kosmologijos yra tapatybės ir orientavimosi ištakos. Jos mums byloja, kas esame. Mes neišvengiamai esame jų suformuoti, kad ir kokios tolimos jos atrodo mūsų sąmonei ir suvokimui. Viena istorija veda į kilnų ir didžiadvasį gyvojo pasaulio priėmimą, o kita – į išvarymą ir tremtį. Viena moteris buvo mūsų promotė sodininkė, padėjusi sukurti gerą žaliąjį pasaulį, kuris bus jos palikuonių namai. Kita – tremtinė, praeivė, traukianti per šį svetimą pasaulį kietu grumstuotu keliu į savo tikruosius namus Danguje.

Štai jie susitinka – Dangaus Moters palikuonys ir Ievos vaikai – ir žemę aplink nužymi šio susitikimo randai, mūsų istorijų aidai. Sakoma, kad net pragare nėra tokio pykčio, kokį jaučia paniekinta ir atmesta moteris, taigi galiu tik išivaizduoti Ievos ir Dangaus Moters pokalbį: „Sese, tau teko nepavydėtina dalia...“

Dangaus Moters istorija, kurią pasakoja Didžiųjų ežerų pakrantėse gyvenantys čionykščiai žmonės, yra nuolatinė kelrodė žvaigždė vadinamųjų Pradinių Pamokymų žvaigždyne. Tai ne įsakymai ar taisyklės, o veikiau kompasas, padedantis orientuotis be žemėlapių. Susikurti tą žemėlapią – gyvųjų darbas. Kaip laikytis Pradinių Pamokymų, priklauso nuo kiekvieno iš mūsų ir nuo gyvenamojo laikotarpio.

Anuomet pirmoji Dangaus Moters tauta gyveno savaip suprasdama Pradinius Pamokymus kaip etinius garbingos medžioklės, šeimos gyvenimo ir apeigų priesakus, turinčius prasmę jos pasaulyje. Šios atidumo ir rūpinimosi priemonės gali atrodyti nebetinkamos šiuolaikiniam pasauliui, kuriame žodis „žalias“ yra reklamos šūkis, o ne pievos spalva. Buivolai išnyko ir pasaulis pasikeitė. Aš nebegaliu gražinti į upes laišų ir mano kaimynai skelbtų pavojų, jei aš padegčiau savo kiemą, norėdama paversti jį elnių ganykla.

Anuomet, kai žemė svetingai priėmė pirmąjį žmogų, ji buvo nauja. Dabar ji sena, ir kai kas mano, kad atmetę Pradinius Pamokymus mes ją, svetingąją, išsekvojome ir nualinome. Nuo pat pasaulio pradžios kitos rūšys žmonėms buvo tarsi gelbėjimosi valtys. Dabar mes turime būti jiems gelbėjimosi valtys. Bet istorijos, kuriomis galėjome vadovautis lyg gairėmis, jei kada ir buvo papasakotos, išbluko atmintyje. Kokią prasmę jos turi nūdien? Kaip mes iš pasakojimų apie pasaulio pradžią galime suprasti dabartį, kuri jau yra kur kas arčiau pabaigos? Kraštovaizdis pasikeitęs, bet pasakojimas išlieka. Ir kai vis grįžtu prie jo, rodos, Dangaus Moteris žvelgia man į akis ir klausia, ką duosiu mainais už dovaną – pasaulį ant Vėžlio nugaros.

Verta nepamiršti, kad pirmoji moteris buvo imigrantė. Ji ilgai krito iš savo namų Dangaus pasaulyje, palikusi visus ją pažinojusius ir branginusius. Ir jau nebegalėjo grįžti. Nuo 1492 metų dauguma gyventojų čia irgi yra imigrantai, tikriausiai atvykę į Eliso salą net nežinodami, kad jiems po kojų plyti Vėžlio sala. Dalis mano protėvių

priklauso Dangaus Moters tautai, aš irgi jai priklausau. O kita dalis protėvių buvo naujieji gyventojai, imigrantai: prancūzas kailių prekeivis, airis dailidė, velsietis ūkininkas. Ir štai, visi atsidūrėme Vėžlio saloje ir ėmėme stengtis čia susikurti namus. Jų istorijos, kaip atvyko tuščiomis kišenėmis, neturėdami nieko, tik viltį, puikiai dera su Dangaus Moters istorija. Ji atkeliavo irgi neturėdama nieko, tik pilnas saujas sėklų ir paprasčiausią iš pamokymų: savo talentus, dovanas ir svajones panaudok geram, – tų pačių pamokymų, kurių iki šiol laikomės. Ji noriai priėmė dovanas iš kitų gyvųjų būtybių ir garbingai jas panaudojo. Pasidalijo iš Dangaus pasaulio atsineštomis dovanomis, mat rūpinosi sukurti namus ir tuo, kad viskas klestėtų.

Galbūt Dangaus Moters istorija išliko, nes mes irgi nuolat krintame. Mūsų gyvenimas, tiek asmeninis, tiek bendruomeninis, juda ta pačia trajektorija. Ar mes esame iššokę, ar išstumti, ar pažįstamo pasaulio kraštelis tiesiog sutrupėjo mums po kojomis, sukdamiesi spirale krentame į kažkokią naują ir netikėtą vietą. Nors bijome kristi, pasaulio dovanos pakyla mūsų sugauti.

Mąstant apie šiuos pamokymus verta prisiminti, kad Dangaus Moteris čia atkeliavo ne viena. Ji buvo nėščia. Žinodama, kad pasaulį paveldės jos anūikai, ji darbavosi ne vien dėl klestėjimo čia ir dabar. Per abipusius veiksmus, davimą žemei ir ėmimą iš jos, pirmoji imigrantė tapo čionykšte, vietine gyventoja. Mums visiems tapti čionykščiais kokiame nors krašte reiškia gyventi taip, kad būtų svarbi vaikų ateitis, pasirūpinti tuo kraštu, ta šalimi taip, lyg nuo to priklausytų mūsų gyvybė, tiek kūniškoji, tiek dvasinė.

Viešumoje esu girdėjusi Dangaus Moters istoriją, papasakojamą kaip spalvingo folkloro puošmeną. Tačiau, net ir suprantama klaidingai, ši istorija yra įtaigi. Dauguma mano studentų niekuomet nėra girdėję savo gimtosios šalies kilmės istorijos, bet kai ją jiems papasakoju, jų akyse išsižiebia kibirkštėlės. Ar jie gali, ar mes galime suprasti Dangaus Moters istoriją ne kaip praeities artefaktą, o kaip

pamokymą ateičiai? Ar imigrantų tauta pajėgi vėl pasekti Moters pavyzdžiu ir tapti vietine, čionykšte, susikurti namus?

Pažvelkite į ištremtos iš rojaus vargšės Levos palikimą: ta žemė nužymėta užgaulaus, įžeidžiamo santykio mėlynėmis ir nubrozdinimais. Sužeista ne tik žemė, bet dar svarbiau – mūsų ryšys su ja. Kaip rašė Gary's Nabhanas, mes negalime prasmingai gydyti, restauruoti, atkurti, nesiremdami „at-pasako-jimu“ (*re-story-ation*). Kitaip tariant, mūsų ryšys su žeme negali išgyti ir atsikurti, kol negirdime istorijų apie ją. Bet kas gi jas papasakos?

Vakarų tradicija pripažįsta būtybių hierarchiją. Jos viršuje, žinoma, yra žmogus – evoliucijos viršūnė, kūrinijos brangenybė, o apačioje – augalai. Bet vietiniai gyventojai, remdamiesi savo žinosena, žmones dažnai vadina jaunesniaisiais broliais. Mes teigiame, kad žmonės turi mažiausiai gyvenimo patirties, todėl jiems reikia daugiausiai mokytis iš savo mokytojų, priklausančių kitoms gyvybės rūšims, kad susiorientuotų. Jų išmintį galime perprasti iš gyvenimo būdo. Jie moko mus pavyzdžiu. Ir kur kas ilgiau gyvena žemėje nei mes, turėjo užtektinai laiko viską suprasti. Jie gyvena ir ant žemės, ir po žeme, sujungdami ją su Dangaus pasauliu. Augalai moka pasigaminti maisto ir vaistų iš šviesos ir vandens, o paskui visa tai atiduoda.

Man patinka įsivaizduoti, kad kai Dangaus Moteris pažėrė saują sėklų Vėžlio saloje, ji pasėjo maisto kūnui ir protui, emocijoms ir dvasiai: paliko mums mokytojų. Augalai gali papasakoti mums jos istoriją, tereikia išmokti įsiklausyti.